

JERZY JÓZEF KOPEĆ CP

WIGILIA W RODZINIE PRZED UROCZYSTOŚCIĄ NARODZENIA CHRYSYUSA

Wigilia przed Narodzeniem Chrystusa, obrosnięta bogatym zestawem dawnych zwyczajów, jest jednym z tych „zwierciadeł” naszej kultury religijnej, która zachowała swoją wymowę i znaczenie dla wszystkich niemal polskich rodzin. Trwałość wigilii, do której świętowania przyznaje się w wielkich miastach 97% rodzin (badania Jadwigi Komorowskiej)¹, stanowi potwierdzenie, że mamy tu do czynienia z jedną z podstawowych manifestacji ludzkiej jedności, braterstwa i miłości, jaką jest zasiadanie przy wspólnym stole, powiązane z dzieleniem się chlebem, symbolem życia i wzajemnej życzliwości². Te cechy spotkania przy stole akcentowały starochrześcijańskie uczyty braterskie zwane agapami.

1. TRADYCJA WIGILII I JEJ WYMOWA

Wigilia, czyli uroczysta wieczerza postna (postnik), spożywana po ukazaniu się pierwszej gwiazdy w przeddzień Bożego Narodzenia, stanowi jeden z czcigodnych relikwów staropolskiej obrzędowości rodzinnej³. Koloryt tego spotkania, w którym starają się uczestniczyć wszyscy członkowie rodziny, wzmacnia szeroka gama symbolicznych zachowań i atrybutów wigi-

Prof. dr hab. JERZY JÓZEF KOPEĆ CP – emerytowany profesor KUL; adres do korespondencji – e-mail: jkkopec@kul.lublin.pl

¹ J. Komorowska. *Świąteczne zwyczaje domowe w wielkim mieście*. Warszawa 1984 s. 207-210.

² *Obrzędy błogosławieństw dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*. Katowice 1994 nr 1280-1284.

³ J. Wysocki. *Liturgia domowa. Advent i Boże Narodzenie*. Olsztyn 1994 s. 226-234.

lijnych⁴ Podstawowa struktura wigilii nosi w sobie cechy starosłowiańskiej uczty, związanej ze świętem zmarłych, obchodzonym w czasie zimowego zrównania dnia z nocą. Reliktem tej świadomości jest ustalona liczba dań – od 3 do 12 – oraz ich repertuar. Składają się nań płody ziemi, z rytualną kutią, czyli obitą i ugotowaną pszenicą z dodatkiem miodu i maku (Polska wschodnia). To samo oznacza pozostawienie specjalnego miejsca dla zmarłego (dziś dla spóźnionego gościa) czy wydzielonej ilości pokarmu dla duchów, które obecnie symbolizują resztki ze stołu, zanoszone z opłatkami zwierzętom domowym. W zakres rodzimych tradycji można zaliczyć stawianie w kącie izby snopa zboża, który miał wyrażać jego obfitość. Sam dom miały zabezpieczać przed złem takie przedmioty jak sad, czyli krążek wypleciony ze słomy z ażurową kulą w środku, tj. światem czy przybijana do belki stropowej lub nad drzwiami podłazniczka, tj. ucięty wierzch świerka lub jodły, praforma dzisiejszej choinki (u górali). Do tych elementów sakralnej uczty starosłowiańskiej dołączone zostały grecko-rzymskie zwyczaje składania sobie życzeń z racji nowego roku i obdarowywania się upominkami, a także saturnalijna świadomość o zrównaniu wszystkich ludzi. Z krajów ościennych zapożyczony został alpejski zwyczaj choinki, która w Polsce pojawia się dopiero pod koniec XVIII wieku, w powszechnym zaś użyciu na początku minionego stulecia⁵ Ale ostateczny kształt wigilii nadały jej elementy chrześcijańskiej stajenki. Św. Łukasz mówi, że Najświętsza Maryja Panna porodziła swego Syna i złożyła Go w żłobie, bo nie było dla nich miejsca w gospodzie. Na pamiątkę tego wydarzenia przygotowuje się w kościołach szopkę, w której umieszcza się w żłóbku figurę Dzieciątko Jezus, a obok Jego świętych Opiekunów oraz aniołów i pasterzy. Pierwszym, który plastycznie ukazał misterium bożonarodzeniowe, był św. Franciszek z Asyżu. W 1223 r. dla uczczenia narodzin Chrystusa urządził on w Greccio żłóbek z sianem, a do groty wprowadził woła i osła. Święty Biedaczyna odczytał ewangelię o Narodzeniu Chrystusa i wygłosił kazanie o dobroci Boga, który tak bardzo umiłował ludzi, że posłał nam Jezusa, swego Jednorodzonego Syna, narodzonego z Maryi Panny, aby nas zbawić i doprowadzić do domu Dobrego Ojca.

⁴ Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów. *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii. Zasady i wskazania*. Poznań 2003 s. 84-88.

⁵ T. S y c z e w s k i. *Zwyczaje, obrzędy i wierzenia okresu Adwentu i Bożego Narodzenia w regionie Nadbużańskim*. Drohiczyn 2002 s. 205-285.

2. WIGILIJNY STÓŁ

Piękny i wymowny zwyczaj wigilijny powinien być zatrzymany i wzbogacony nowymi treściami. Ta braterska agapa rodzinna wymaga przygotowania zarówno stołu wigilijnego przez nakrycie go rozłożonym na sianie białym obrusem, dekoracji samego pomieszczenia przez ubranie choinki, obrazów ścian czy drzwi, a nade wszystko duchowego odrodzenia poszczególnych osób przez wytworzenie atmosfery bliskości, jedności i braterstwa. Na wigilijnym stole należy umieścić na poczesnym miejscu księgę Pisma Świętego, a ponad nim rodzinną świecę zaś u dołu figurkę Dzieciątka Jezus na sianku oraz opłatek. Świeca wigilijna oświecająca wraz ze światłami choinki pomieszczenie wigilijnego stołu jest znakiem Chrystusa rozpraszającego mroki świata i niosącego zbawienie każdemu człowiekowi⁶

3. ROZPOCZĘCIE SPOTKANIA WIGILIJNEGO

Po zgromadzeniu się wszystkich uczestników wieczerzy wigilijnej wokół stołu ojciec lub matka albo ktoś ze starszych domowników zapala świecę i mówi: „Dziś narodził się Zbawiciel, którym jest Jezus Chrystus – Światłość naszego życia” Na to wszyscy odpowiadają: „Chwała na wysokości Bogu, a na ziemi pokój ludziom dobrej woli” Gdy dzieci zapalają światła na choince, ojciec lub matka biorą w ręce księgę Pisma świętego i mówią: „Posłuchajmy słów Ewangelii według świętego Łukasza o Narodzeniu naszego Pana Jezusa Chrystusa” Czyta się perykopę Łk 2, 1-14. Po odczytaniu Ewangelii przewodniczący całuje księgę i mówi:

Wychwalajmy Boga i dziękujmy Mu za to, że tej nocy zesłał na świat swego Umiłowanego Syna. Błagajmy Go o błogosławieństwo, abyśmy w duchu miłości, radości i jedności przeżyli tę tajemnicę naszego zbawienia, którą opiewa nasza wspólna kolęda:

Bóg się rodzi, moc truchleje,
Pan niebiosów obnażony;
ogień krzepnie, blask ciemnieje,

⁶ S. M a z u r. *Zwyczaje, obrzędy i wierzenia okresu Adwentu i Narodzenia Pańskiego w regionie Jasielskim*. Rzeszów 2002 s. 130-150

ma granice Nieskończony.
 Wzgardzony, okryty chwałą;
 śmiertelny, Król nad wiekami!
 A Słowo Ciałem się stało
 i mieszkało między nami”

(Można śpiewać inną kolędę np. *Gdy się Chrystus rodzi*).

4. MODLITWA WIGILIJNA

Po zapaleniu światła, odczytaniu perykopy o Narodzeniu Chrystusa i odśpiewaniu kolędy ojciec lub matka rozpoczyna modlitwę wigilijną⁷:

Boże, nasz Ojcze w tej uroczystej godzinie wychwalamy Cię i dziękujemy za noc, w której posłałeś na świat swojego Syna Jezusa Chrystusa, naszego Pana i Zbawiciela. Zjednoczeni w duchu miłości i braterstwa ośmielamy się mówić:

1. Chryste, Słowo Odwieczne, które stało się Ciałem i zamieszkało wśród nas. Ty przychodząc na ziemię opromieniasz ją radością. Napełnij nasze serca łaską Twojego narodzenia.

Wszyscy: *Ziemia się cieszy, bo przyszedłeś Chryste.*

2. Boże Królu nieba i ziemi. Ty posłałeś aniołów, by ludziom ogłosili pokój. Zachowaj cały świat, Kościół, naszą Ojczyznę i wszystkie rodziny w zgodzie, jedności i pokoju.

Wszyscy: *Ziemia się cieszy, bo przyszedłeś Chryste.*

3. Chryste, posłany przez Ojca dla zbawienia świata, by zgromadzić w jedno, to co było rozproszone i pojednać z Bogiem to co zostało zgubione, udziel naszej rodzinie, sąsiadom i znajomym swojego błogosławieństwa i pokoju. Pociesz wszystkich opuszczonych, samotnych, chorych, biednych i głodnych na całym świecie i umocnij ich Dobrą Nowiną tej świętej nocy.

Wszyscy: *Ziemia się cieszy, bo przyszedłeś Chryste.*

⁷ Wysocki, jw. s. 228-234; J. J. Kopeć. *Polska obrzędowość w roku kościelnym*. „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 23:1982 nr 6 s. 114-121.

4. Chryste, wiekuista światłości, oświecającą każdego człowieka na ten świat przychodzącego, prosimy Cię za naszych zmarłych (*można wymienić imiona bliskich*), którzy już do Ciebie odeszli i śpią snem pokoju, aby oświeceni przez Twoje narodzenie, oglądali w blasku chwały Twoje oblicze.

Wszyscy: Ziemia się cieszy, bo przyszedłeś Chryste.

Módlmy się też jak nauczył nas Pan nasz Jezus Chrystus:

Ojcze nasz...

Boże, Ty w przedziwny sposób stworzyłeś człowieka i w jeszcze cudowniejszy sposób odnowiłeś jego godność, daj nam uczestniczyć w Bóstwie Twojego Syna, który przyjął naszą ludzką naturę, On z Tobą żyje i króluje w jedności Ducha Świętego, przez wszystkie wieki wieków.

Wszyscy: Amen.

Następnie ojciec lub matka mówi:

Zanim połamiemy się opłatkiem, który nam przypomina dobroć powszedniego chleba oraz Chrystusa, który narodził się w mieście chleba – Betlejem, wybaczymy sobie wzajemnie wyrządzone przykrości i postanówmy być dobrymi jak chleb, który leży na stole. Niech szczerze będą nasze życzenia oparte na przebaczeniu i wzajemnej miłości. Zanim będziemy życzyć sobie Bożego błogosławieństwa, bogatych przeżyć religijnych, zdrowia i radosnych obchodów świątecznych, podziękujmy Bogu za dar chleba i naszego spotkania w rodzinie.

Dziękujemy Ci, Boże i Ojcze nasz, za ten biały chleb – opłatek, owoc ziemi i ludzkiej pracy, który zgromadził nas dzisiaj w jedno przy tym stole, podobnie jak wówczas, kiedy mocą Twojego Słowa staje się Twoim Ciałem i gromadzi nas we wspólnocie ołtarza. Pobłogosław nas i te opłatki, którymi będziemy się łamać, i zwyczajem ojców naszych składać sobie wzajemnie życzenia świąteczne.

Panie, Ty sam nauczyłeś nas tego, aby w znaku przelamania się chlebem dzielić się z innymi, a zwłaszcza potrzebującymi, miłością, życzliwością i pokojem. Obdarz więc nas wszystkich Twoim pokojem, abyśmy sławili Ojcowską Twą dobroć. Przez Chrystusa Pana naszego.

Wszyscy: Amen.

Teraz następuje łamanie się opłatkiem, a zanim rodzina zasiądzie do stołu,

odmawia się jeszcze modlitwę przed jedzeniem:

Panie, przez dar białego chleba – opłatka, uczyniłeś nas jedną wspólnotą Bożą. Przez łaskę Twoją wzmocnij wśród nas rodzinną jedność i miłość. Pobłogosław też nas i te pokarmy, które będziemy spożywać z twej dobroci i naucz nas na co dzień dzielić się z innymi chlebem, dobrocią, życzliwością i wzajemną miłością. Przez Chrystusa Pana naszego.

Wszyscy: *Amen.*

Po spożyciu wieczerzy rodzina pozostaje przy stole wigilijnym i śpiewa kolędy. Zarówno w czasie wieczerzy wigilijnej, jak i podczas śpiewu kolęd dzieci i młodzież mogą wyrecytować lub odczytać wybrane teksty z poezji Bożonarodzeniowej.

Po wigilii rodzina może odwiedzić krewnych i bliskich oraz sąsiadów, składając im życzenia. Z opłatkiem i życzeniami idziemy zwłaszcza do chorych, starszych i samotnych, by radość Pańskiego Narodzenia przekazać tym, którzy czekają na przejaw naszej pamięci i miłości⁸

BIBLIOGRAFIA

- K o m o r o w s k a J.: Świąteczne zwyczaje domowe w wielkim mieście. Warszawa 1984.
- Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów: Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii. Zasady i wskazania. Poznań 2003.
- K o p e ć J. J.: Polska obrzędowość w roku kościelnym. „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 23:1982 nr 6 s. 114-121.
- M a z u r S.: Zwyczaje, obrzędy i wierzenia okresu Adwentu i Narodzenia Pańskiego w regionie Jasielskim. Rzeszów 2002.
- Obrzędy błogosławieństw dostosowane do zwyczajów diecezji polskich. Katowice 1994.
- S o c h a W.: Zwyczaje, obrzędy i wierzenia okresu Adwentu i Bożego Narodzenia w regionie Krośnieńskim. Krosno 1998.
- S y c z e w s k i T.: Zwyczaje, obrzędy i wierzenia okresu Adwentu i Bożego Narodzenia w regionie Nadbużańskim. Drohiczyn 2002.
- W y s o c k i J.: Liturgia domowa. Adwent i Boże Narodzenie. Olsztyn 1994.

⁸ W. S o c h a. *Zwyczaje, obrzędy i wierzenia okresu Adwentu i Bożego Narodzenia w regionie Krośnieńskim*. Krosno 1998 s. 136-152.

CHRISTMAS EVE IN THE FAMILY
BEFORE THE CELEBRATION OF CHRIST'S BIRTH

S u m m a r y

The celebration of Christ's Birth in the Polish tradition is preceded by the Christmas Eve with the ritual fasting supper (*postnik*). This family feast follows the model of the old-Christian agape in the spirit of unity, brotherhood and love. It has the features of the old-Slavonic feast accompanied by remembering the dead, to whose tombs food was taken, which was made from the fruits of the earth. Among the dishes (3, 5, 7, 12) *kutia* (cooked wheat with the addition of honey, nuts and dried fruit) and the white wafer (eulogium) shared by the participants of the supper when they exchange wishes. Worshipping God for the gift of bread and the Eucharist that are reminded by the wafer the members of the family give their thanks to Christ for this spiritual food of life and for the promise of immortality.

The spiritual joy emanating from the celebration of Christ's Birth is worshipped by the world of nature, of plants, animals, people and pure spirits. This is especially emphasized by Christmas carols that are called *kolęda* in Polish

Translated by Tadeusz Karłowicz

Słowa kluczowe: Narodzenie Chrystusa, rodzina, wigilia, agapa, pokarmy wigilijne, opłatek, kutia, kolęda.

Key words: Christ's Birth, family, Christmas Eve, agape, Christmas Eve dishes, wafer, *kutia*, Christmas carol (*kolęda*).